

NEPOZNATA SLIKA „ SV. TROJSTVA” U POLAČI KRAJ ZADRA

Marija Stagličić

UDK 75(451/459:497.13),,17”

Izvorni znanstveni rad

Marija Stagličić

Filozofski fakultet, Zadar

Autorica objavljuje oltarnu palu Svetog Trojstva iz župne crkve u Polači kraj Zadra, koja je nedavno restaurirana. Slika pokazuje osobine venecijanskog slikarstva 18. stoljeća i može se povezati uz krug oko velikog slikara G. B. Tiepola. Pala je bila naručena za crkvu sv. Donata u Zadru, a poslije 1836. g. prenesena je u novu župnu crkvu u Polači.

Nakon nedavne restauracije oltarne pale iz crkve sv. Kuzme i Damjana u Polači, koju je izvršio akademski slikar M. Kotlar, pokazala se barokna slika visoke kvalitete iz kruga venecijanskog slikarstva 18. stoljeća. Pala ima dimenzije 2.34 x 1.31 m. Na njoj se vidi da je gornji rub smanjen, dok su bočne strane i uglovi bili asimetrično presavijeni. S desne strane je vidljivo sužavanje po duljini. Na slici je prikazano sveto Trojstvo s grupom anđela.

Prostor je slike podijeljen tako da su gornje dvije trećine ispunjene likom Krista i Boga Oca, a donja trećina likovima anđela. U tom donjem dijelu dominira položeni lik anđela koji drži križ. Ističe se virtuozno nacrtanim detaljima ruku, prstiju te glave koja nagnuta ulijevo odvraća pogled od križa. Lijevo od anđela prostor ispunjavaju tri glavice kerubina a desno su postavljena još dva anđela u profilu, od kojih jedan gleda prema križu, a drugi podiže pogled prema Kristu, odnosno sv. Trojstvu. U desnom donjem uglu ostaci su dviju glavica kerubina koje su radi presavijanja slike oštećene. Središnji anđeo umotan je u tamnu zelenu draperiju tako da mu noge, ruke i ramena pulsiraju toplim bojama inkarnata. Bijela tkanina koja obavija križ pada preko anđela i stvara kolorističke kontraste s toplinom njegove lijeve ruke. Likovi su obavijeni zagasitim zelenkastosmeđim tonovima.

Gornje dvije trećine slike ispunjene su likovima Krista i Boga Oca koji lebde na desnoj strani slike. Na lijevoj Kristovoj ruci leprša golub, simbol Duha svetoga, a desnu je podigao na blagoslov. Bog Otac se ljevicom oslanja na glavicu kerubina, dok desnicom iza Kristovih leđa pruža žezlo. Oba se lika pokretom tijela i nogu stapaju u jednu cjelinu, obavijeni draperijom koja u crvenim i modrim tonovima skriva tijelo Boga Oca, a u zagasitim tonovima karmina uokviruje nago tijelo uskrslog Sina. Tamni inkarnat Boga Oca te njegova sijeda kosa i brada, koja se karakteristično

povija prema natrag, kontrastiraju s blijedom i luminoznom puti Krista, čije sanjarsko mladenačko lice uokviruje nemirna riđa kosa.

Slika odaje visoku vrsnoću u čvrstoj kompozicijskoj strukturi i znalački biranom koloritu, tipično mletačkih toplih tonova, a nadasve u pojedinostima ruku i prstiju. U samom središtu slike isprepliću se ruke anđela i stopala Krista i Boga Oca koje su virtuozno rađene malim potezima svjetlucavih ružičastih tonova.

Kompozicija i kolorit, a posebno tema ove slike upućuju na vrlo sličnu zamisao slikara G. B. Tiepola (1696-1770) koju je izradio na slici „Papa Klement obožava sv. Trojstvo”, danas u Alte Pinakothek u Münchenu.¹ Na toj slici Trojstvo se prikazuje papi Klementu koji kleči u lijevom uglu slike. Likovi su smješteni u ponutrici crkve, a kompozicijska linija, elipsasto kružeći uz desni rub slike snažno vuče u visinu. Ova slika je dvostruko veća od slike iz Polače (dimenzije 4.88 x 2.56). To je podatak koji potkrepljuje pretpostavku da je slika Svetog Trojstva iz Polače rađena prema gornjem dijelu slike iz Münchena, tako da su zadržani omjeri i veličina likova sa spomenute pale. Međutim, kompozicija unutar likova donekle je izmijenjena. Dok je u minhenskoj slici kompozicija uzlazna, penjući se u zavojitoj liniji od sv. Klementa preko malog anđela na grupu likova koji lebde u zraku, na sv. Trojstvu iz Polače zgustnuta je u dvije sukobljavajuće dijagonale u čijem središtu se razigravaju detalji inkarnata.

Pored toga što se obje slike podudaraju u osnovnoj zamisli, vežu ih i neke pojedinosti kao i sličnosti u obradi likova. Tako se na slici u Polači ponavlja starački lik Boga Oca u profilu i sličan mladenački lik Krista. Među anđelima koji obožavaju Trojstvo, onaj desni, podignute glave, ima slične crte i pokret lica kao crnokosi anđeo s pale Pape Klementa. Glavice kerubina grupirane su na isti način. Treba uočiti da se nigdje ne javlja potpuno kopirani lik pa su analogije s Tiepolovom minhenskom slikom samo idejne i načelne. Nadalje, kompozicija slike koja je izmijenjena, majstorski je urađena. Ako tome dodamo sjajne kolorističke detalje inkarnata, tiepoleskne nemirne i izdužene članke prstiju ili omiljeni okret glave gledane odozdo, nameće se zaključak da je sliku Sveto Trojstvo iz Polače zamislio sam Tiepolo i većim dijelom je sam izradio. Radionici bi se mogli pripisati manji dijelovi kao što su šablonske, ali koloristički zrele glavice kerubina.

Pala Pape Klementa datira se između 1735. i 1739. godine.² Zbog međusobnih sličnosti i podudarnosti moglo bi se i sliku Svetog Trojstva iz Polače datirati u isto razdoblje. Prema stilskoj analizi ona je vrlo slična spomenutoj pali iz Münchena, na isti način se majstor vraća efektima chiaroscuroa koje je već bio napustio u svojim freskalinim ciklusima u Udinama, Bergamu i Milanu. U Svetom Trojstvu su dapače uočljive veće površine svijetlih zona u inkarnatima Krista i ležećeg anđela, pa i sam Bog Otac izlazi iz sjene te je obasjan istom svjetlošću koja kupa Kristov lik.

Pitamo se kako i kada je ova slika stigla u crkvu sv. Kuzme i Damjana u Polači. Slika Svetog Trojstva zasigurno nije bila naručena za tu crkvu nego je tamo stigla iz neke druge crkve sa zadarskog područja.³ Iako arhivski podaci u dosadaš-

¹ O pali „Papa Klement obožava sv. Trojstvo” vidi članak *A. Morassi*, *I quadri veneti del Settecento nella riaperta „Alte Pinakothek” di Monaco ed una nuova pala del Tiepolo*, *Arte Veneta XI*, Venezia 1957, str. 173-180. Sliku je prvi objavio *M. Goering* u *Thieme-Beckerovom „Allgemeines lexikon der bildene Künstler*, Leipzig 1939, zatim je o njenoj skici pisao *M. Levey*, *The modello For Tiepolo's alterpiece at Nymphenburg*, *The Burlington Magazine*, kolovoz 1957, str. 256-261.

² Vidi *A. Pallucchini*, *L'opera completa di Giambattista Tiepolo*, Milano 1968, str. 102.

³ Gradnja barokne župne crkve u Polači, koja je u 19. stoljeću od temelja obnovljena, otpo-

G. B. Tiepolo (?), Sveto Trojstvo, Polača kraj Zadra, župna crkva

G. B. Tiepolo (?), Sveto Trojstvo, Polača kraj Zadra, župna crkva

njim istraživanjima nisu razjasnili nabavku ove slike, stoji pretpostavka da je slika naručena u vrijeme nadbiskupa V. Zmajevića (nadbiskup zadarski od 1713-1745), i to za crkvu sv. Donata, koja se najprije nazivala crkvom sv. Trojstva te je do polovine 16. stoljeća imala glavni oltar posvećen sv. Trojstvu. Od druge polovine 16. stoljeća, glavni oltar je posvećen blaženoj Djevici Mariji i sv. Donatu, a bočni lijevi oltar (gledano s ulaza) postaje oltar sv. Trojstva.⁴ Od početka 18. stoljeća u crkvi sv. Donata zaredalo se nekoliko zahvata. Najprije je nadbiskup V. Priuli obnovio pod crkve, izgradivši četiri grobnice. Testamentom je odredio da se izgradi novi glavni oltar pred kojim je htio biti i pokopan. Oltar je podignut nakon njegove smrti, odnosno nakon 1712. godine.⁵ Nadbiskup Zmajević, koji je naslijedio Priulija, otvorio je 1732. godine vrata kroz koja se iz Sv. Donata dolazilo u sakristiju katedrale. Godinu dana kasnije dao je u mramoru obnoviti stubište zvano Scala

četa je 1790. godine. Vidi Historijski arhiv u Zadru (dalje HAZd), Spisi generalnog providura A. Diedo, 1790-92, 1. II, c. 172. Prema podacima u knjizi *C. F. Bianchi, Zara Cristiana I, Zadar 1877*, str. 367, na tom mjestu je postojala neka ranija manja crkva. Nju spominje nadbiskup Karaman u vizitaciji iz 1760. g. (Arhiv zadarske nadbiskupije)

⁴ Nakon rušenja crkve sv. Marije Velike prenosi se štovana Bogorodičina ikona na glavni oltar u Sv. Donatu, pa se stoga pomiče oltar sv. Trojstva u lijevu apsidu. Vidi *C. F. Bianchi*, n. d., str. 386-389.

⁵ *C. F. Bianchi*, n. d., str. 71.

G. B. Tiepolo (?), Sveto Trojstvo, Palača kraj Zadra, župna crkva, detalj

santa.⁶ Nešto kasnije brigom providura G. M. Balbija obnovljen je gornji kat narteksa (1752). Sve ove preinake govore o tipično baroknom preoblikovanju unutarnjeg prostora starije crkve. U ovo se uklapa i narudžba nove oltarne pale s prikazom sv. Trojstva.

Nabavka pale Svetog Trojstva mogla bi se vezati i uz ostavštinu nadbiskupa Priulija. Novi bogati mramorni oltar bio je podignut, iako ne znamo kada je točno dovršen. Za taj novi, barokno razigrani oltar, čija se dva kipa danas nalaze u Stalnoj izložbi crkvene umjetnosti, mogla je dvadesetak godina kasnije biti naručena nova pala. Ipak, teško je objasniti gdje je bila postavljena štovana slika Bogorodice, ako je na oltar postavljena nova barokna slika. Naime, oltar je i dalje bio posvećen Bogorodici i sv. Donatu.⁷

Možda se mogućnosti nabave slike vezuje uz oltar sv. Trojstva za koji se brinula bratovština kalafata, koja je ovom oltaru bila pridružena od 1669. godine.⁸ Bratovština je 1733. godine dobila odobrenje od generalnog providura Z. Grimanija da može naplaćivati kaznu od 50 lira onim strancima koji su se bespravno bavili nji-

⁶ C. F. Bianchi, n. d., str. 387 i 389. O crkvi sv. Donata i zahvatima u 18. stoljeću vidi I. Petricioli, natuknica „Donat” u Enciklopediji likovnih umjetnosti sv. 2, Zagreb 1962, kao i P. Vežić, Crkva sv. Trojstva (sv. Donata) u Zadru, Zagreb 1985.

⁷ O sudbini glavnog oltara vidi C. F. Bianchi, n. d., str. 389 i I. Petricioli, Katedrala sv. Stošije – Zadar, Zadar, 1985, str. 21.

⁸ C. F. Bianchi, n. d., str. 387.

G. B. Tiepolo, Papa Klement obožava Sveto Trojstvo, München, Alte Pinakothek

hovim poslom u Zadru i uz obalu.⁹ Od naplaćivane kazne bratovština je mogla naručiti novu oltarnu sliku. Možda je i sam nadbiskup Zmajević potaknuo nabavu nove pale za oltar sv. Trojstva da bi uveličao pristup obližnjem ulazu za stubište Scala santa, a nakon dobivene pripomoći iz Rima 1736. godine.¹⁰

Iako se u literaturi spominju još dva oltara posvećena sv. Trojstvu, i to jedan u crkvi sv. Krševana, a drugi u maloj crkvi sv. Vida, niti uz jedna od njih ne bi se mogla povezati nabava ove pale.¹¹ Slika je dijelila sudbinu crkve sv. Donata, koja je nakon pada Mletačke republike oduzeta kultu, a 1798, austrijska vlast ju je

⁹ U spisima generalnog providura Z. Grimanija 1732-35. g., I, I, c. 50 (HAZ d) Navodi se žalba gastalda bratovištine sv. Trojstva i slijedeća providurova odluka: „... che alli soli confrati di dett' Arte resti giusto l'esercitarsi in questa Città, a Giurisdizione nella medesima, restando proibito a Maestranze forestiere in pena di lire 50 affitta (?) a detta Scuola d'intraprendere alcun lavoro senca (!) previa licenza del Gastaldo...”

¹⁰ Na 387. strani navedene Bianchijeve knjige spominje se da je stubište Scala santa napravljeno prema onome u S. Giovanni Laterano u Rimu. Dalje kaže: „Fu edificata in tal forma a spese e per cura dell' arcivescovo Zmajevich, ed inoltre arricchita delle stesse indulgenze di quella di Roma con Decreto della s. congregazione del 16 febbraio 1736, da rinnovarsi ogni settennio.”

¹¹ Prema Bianchiju postojao je oltar sv. Trojstva u crkvi sv. Krševana koji je bio posvećen 1679. godine. Eventualna narudžba nove slike za taj oltar nije vjerojatna, jer su od 1729.

upotrebila za skladište vojnih namirnica.¹² Tada su iz crkve sklonjene razne vrijednosti. Po dolasku Francuza, crkva postaje skladište sijena (1808. g.), pa su postupno izneseni i oltari.¹³ Glavni oltar je preoblikovan 1822. godine u kapeli sv. Stošije u katedrali, da bi početkom 20. stoljeća bio maknut odatle.¹⁴ Nema podataka o tome gdje je završio oltar sv. Trojstva i njegova slika. Mnoge umjetnine su nestale ili im se zametnuo trag kad su u vrijeme francuske vladavine zatvorene brojne crkve i samostani. Oltarna pala Svetoga Trojstva koja se uz ostale umjetnine našla na nekom od privremenih skladišta, nije izazivala posebno zanimanje početkom 19. stoljeća budući da je prodirao novi neoklasicistički stil.

Nakon izgradnje nove župne crkve u Polači 1836. godine ukazala se potreba za oltarnom slikom, jer je nova veća crkva imala tri oltara, za razliku od prethodne barokne koja je imala samo dva. Kako se tadašnji zadarski nadbiskup G. F. Nowak (1821-1843) posebno brinuo za izgradnju crkava i župnih kuća po zadarskim selima, u njegovo vrijeme je, vjerojatno, postavljena slika Svetog Trojstva u crkvu sv. Kuzme i Damjana u Polači.¹⁵

Prema Bianchijevom zapisu, koji je ovu palu vidio u Polači krajem prošlog stoljeća, stoji da „... e una pala antichissima, bene conservata, che a giudizio degli intelligenti è di grande valore artistico.”¹⁶ Nakon restauracije ova oltarna slika zasluga je u svojoj kompozicijskoj i kolorističkoj snazi, vezujući se uz radionicu G. B. Tiepola. Štoviše, uspoređujući je s palom Pape Klementa i oslanjajući se na morellijansku metodu analize detalja, očiju, nosa, a posebno prstiju, sve nas upućuje na to da je ova slika vrlo vjerojatno autorsko djelo poznatog venecijanskog slikara.

godine prihodi samostana prešli u vlasništvo Zmajevićevog ilirskog smjeništa. Osim toga u dosadašnjim istraživanjima nije uočen podatak koji bi potvrdio neku obnovu ove crkve tridesetih godina 18. stoljeća. Drugi oltar nalazio se u crkvi sv. Vida, na kojem je međutim stajala slika sv. Kripina sve do rušenja crkvice polovinom 19. stoljeća. Vidi *C. F. Bianchi*, n. d., str. 306 i 449.

¹² *C. F. Bianchi*, *Zara cristiana II*, Zadar, 1879, str. 461.

¹³ O prosvjedima nadležnih crkvenih vlasti zbog toga što je Sv. Donat postao skladište sijena i time bio u neposrednoj opasnosti od požara vidi u HAZd, Generalno providurstvo, 1808. g., Tit. XVI, R. 12. Oltari i Scala santa izneseni su iz crkve 1809. g.

¹⁴ *I. Petricioli*, n. d., str. 21, 22.

¹⁵ O gradnji župne crkve u Polači vidi *M. Stagličić*, *Neostilska arhitektura u zadarskoj regiji*, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 25, Split 1985. O tome da je stara barokna crkva imala dva oltara, a nova neoklasicistička tri, možemo se uvjeriti čitanjem vizitacija iz vremena II austrijske vladavine. Tako se u vizitaciji iz 1825. spominje zadovoljavajuće stanje crkve i osrednje stanje dvaju oltara. U vizitaciji iz 1841. stanje crkve je dobro, a tri oltara su osrednjeg stanja, a posebno se traži bolja opremljenost oltara posvećenog sv. Martinu (Vizitacije u Arhivu zadarske nadbiskupije)

¹⁶ *C. F. Bianchi*, n. d., str. 368.

UNA PALA DI SCUOLA DEL TIEPOLO NELLA PARROCCHIALE DI
POLAČA PRESSO ZARA

M. Stagličić

Recentemente è stata restaurata la pala d'altare rappresentante la Santa Trinità proveniente dalla chiesa parrocchiale di Polača presso Zara. Dopo la ripulitura la si è potuta inserire per le sue qualità nell'ambito della pittura barocca veneziana. Confrontandola con una pala simile, Papa Clemente adora la Santa Trinità, che si trova nella Pinacoteca di Monaco di Baviera, dipinta da G. B. Tiepolo tra il 1735-1739, l'autrice ha attribuito la pala della parrocchiale di Polača alla cerchia di questo pittore e in gran parte allo stesso Tiepolo.

La pala della Santa Trinità in origine fu verosimilmente commissionata per la chiesa zaratina di San Donato, precisamente per l'altare della S. Trinità. Non è stato ritrovato finora il dato d'archivio della sua commissione, ma si può presupporre che fu ordinata tra il 1733 e il 1736, quando la chiesa di S. Donato fu rinnovata in stile barocco.

Dopo che la chiesa di S. Donato fu sconsacrata (1798), il suo inventario dovette essere portato altrove. Il dipinto dopo il 1836 fu trasferito nella chiesa parrocchiale di Polača, allora appena edificata.